

ZABRANA RASNE DISKRIMINACIJE PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE: KATAR PROTIV UJEDINJENIH ARAPSKIH EMIRATA

Sažetak

Predmet ovog rada su presuda Međunarodnog suda pravde po tužbi Katara protiv Ujedinjenih Arapskih Emirata o primeni Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije od 4. 2. 2021. godine i njen doprinos razvoju antidiskriminacionog prava. Primenom metoda pravne dogmatike, sociologije i filozofije analiziraju se motivi i procesne radnje stranaka, rezonovanje Suda i posledice presude. Rezultati istraživanja pokazuju da Sud nije uvažio praksu međunarodnih tela za nadzor ljudskih prava nego je usko i teleološki tumačio Konvenciju i utvrdio da se materijalni domašaj Konvencije ne odnosi na državljanstvo kao osnov diskriminacije. Ova presuda ne daje razloga za optimizam u pogledu dalje artikulacije i sistematizacije antidiskriminacionog prava, u kome će izvesno i dalje preovladavati parohijalizam po pitanju definisanja zaštićenih osnova i odnosa i svrha zaštite. S druge strane, ona je korisna za procenu procesnih izgleda u budućim istovrsnim postupcima, za razumevanje domašaja Konvencije, a posebno za razumevanje pojmova nacionalnosti i državljanstva u različitim kontekstima.

Ključne reči: Međunarodni sud pravde, rasna diskriminacija, nacionalnost, državljanstvo.

1. Uvod

Međunarodni sud pravde (dalje: MSP) 4. 2. 2021. godine okončao je spor o primeni Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (ICERD) po tužbi Katara protiv Ujedinjenih Arapskih Emirata (UAE). U presudi, MSP je prihvatio prvi prethodni prigovor tužene o njegovoj nenadležnosti *ratione materiae*, jer nije podveo mere UAE koje je Katar smatrao diskriminirajućim pod definiciju rasne diskriminacije iz čl. 1 ICERD-a (*Qatar v. UAE*).

Navedeni predmet zaslužuje pažnju stručne javnosti iz više razloga. Prvo, u ovoj stvari Katar je tražio pravnu zaštitu ne samo pred MSP-om nego i pred telom za nadzor

* Doktor pravnih nauka, master odbrambenih studija (King's College London), vanredni profesor, pukovnik pravne službe Oružanih snaga Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, ovlašćeni menadžer i saradnik Instituta za menadžment Ujedinjenog Kraljevstva (CMgr FCMI), e-mail: zrasevic@yahoo.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1424-3041>

poštovanja ICERD-a, tj. Komitetom za ukidanje rasne diskriminacije (dalje: Komitet). Ovo je bilo prvo pokretanje postupka pred Komitetom od strane jedne države i prvo dupliranje pravnozaštitnih zahteva pred Komitetom i MSP-om, čime su otvorene brojne dileme o odnosu MSP-a i tela za nadzor ljudskih prava ustanovljenim međunarodnim ugovorima (Pillai, 2019). Drugo, ovo je jedan od retkih sporova pred MSP-om čiji je predmet bio diskriminacija. Imajući u vidu da se antidiskriminaciono pravo etablira kao nova pravna disciplina,¹ koja je još uvek fragmentizovana i nedovoljno integrisana u diskurs ljudskih prava (Petrova, 2006, pp. 19, 23-25), argumenti najvišeg globalnog pravosudnog autoriteta imaju posebnu težinu u njegovoj daljoj sistematizaciji i artikulaciji. Treće, postavlja se pitanje u kojoj je meri tumačenje materijalnog domašaja ICERD-a od strane MSP-a u skladu sa progresivnim razvojem antidiskriminacionog prava koje je trasirano univerzalnim i regionalnim ugovorima ljudskih prava, praksom tela za nadzor koja su ustanovljena tim ugovorima i najboljim praksama suzbijanja diskriminacije.

Svrha ovog rada je utvrđivanje doprinosa ove presude razjašnjavanju pravnosistemskog odnosa opšteg međunarodnog prava i prava ljudskih prava, te razvoju antidiskriminacionog prava. U drugom delu se iznosi teorijski okvir, koji služi kao osnova za procesna i pravnodogmatska razmatranja data u nastavku. U trećem delu se analizira postupak i presuda MSP-a, a u četvrtom doprinos presude razvoju antidiskriminacionog prava.

2. Zabrana diskriminacije i zabrana rasne diskriminacije u međunarodnom pravu: poimanje, pravnosistemsko pozicioniranje i domašaj

Za bolje razumevanje postupaka i argumentacije MSP-a potrebna je odgovarajuća teorijska prolegomena o poimanju i razvoju zabrane diskriminacije u međunarodnom kontekstu, koja sledi u ovom delu rada. Pre toga, ukratko su izneseni formalni izvori zabrane diskriminacije u univerzalnom međunarodnom pravu.

Suzbijanje diskriminacije kao pojave opasne za međunarodni poredak u celini sadržano je u temeljnim dokumentima univerzalno prihvaćenih ljudskih prava, a rasa kao zaštićeno svojstvo ličnosti uvek prednjači. Tako u odredbama Povelje Ujedinjenih nacija, u čl. 1, st. 3, čl. 13, st. 1, tač. b) i čl. 55, tač. c), koje se odnose na poštovanje, ostvarivanje i uvažavanje ljudskih prava, rasa kao svojstvo ličnosti ima prioritet u odnosu na pol, jezik i veru. Taj prioritet je izražen i u temeljnim međunarodnim aktima ljudskih prava: u čl. 2 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (UDLJP), čl. 2, st. 1 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (MPGPP) i čl. 2, st. 2 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (MPESKP), uz tu razliku što je lista zaštićenih osnova proširena i ostavljena otvorenom: pored osnova iz UDLJP-a, navode se i boja, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno poreklo, imovina, rođenje ili druge okolnosti. Na posebnu važnost zabrane rasne diskriminacije ukazuje i odredba čl. 4, st. 1 MPGPP-a koja zabranu diskriminacije po osnovu rase, pola, jezika, vere i društvenog porekla svrstava u

¹ U Srbiji se antidiskriminaciono pravo izučava kao posebna disciplina na Pravnom fakultetu Univerziteta Union u Beogradu. Vid. Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, n.d.

neprikosnovena prava koja se ne mogu derogirati čak ni u okolnostima državne nužde (Dimitrijević *et al.*, 2007, pp. 128-129). Univerzalna težnja da države preduzmu mere za ukidanje rasne diskriminacije je pozitivnopravno izražena odredbama ICERD-a, a njena definicija iz čl. 1, st. 1 se često ističe kao uzorna: radnja diskriminacije je definisana kao „svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva koje se zasniva na rasi, boji, precima, nacionalnom ili etničkom poreklu i koje ima za cilj ili za rezultat da se naruše ili kompromituju priznavanje, uživanje ili vršenje, pod jednakim uslovima, prava čoveka i osnovnih sloboda u političkoj, socijalnoj, kulturnoj oblasti ili u svakoj drugoj oblasti javnog života“. Iz ove definicije izričito se isključuju sledeća razlikovanja, odnosno različita postupanja država: u st. 2 prema sopstvenim državljanima i nedržavljanima, u st. 3 „u pogledu državljanstva i prijema u državljanstvo“ i u st. 4 u odnosu na posebne mere kojima se afirmišu prava zaštićenih rasnih ili etničkih grupa.

Iz navedenih odredaba je vidljivo široko definisanje pojma diskriminacije upotrebom neodređenih izraza. Tek je relevantna praksa regionalnih i uzornih državnih tela za nadzor ljudskih prava artikulisala ovaj pojam putem testa diskriminacije u kojem se prvo proverava da li postoji razlika u postupanju, a zatim da li se nepovoljniji tretman određenog lica može objektivno i razumno opravdati legitimnim ciljem i srazmernošću sredstava za ostvarenje tog legitimnog cilja (Rašević, 2014, p. 26). Takvo shvatanje je prihvatio i CERD u svojoj Preporuci broj 30 (UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination, 2002) u st. 4, a MSP citirao u st. 100 presude. Definisanje domašaja zabrane diskriminacije je različito: lista zaštićenih svojstava ličnosti nije ista u svim izvorima, a isto tako i pravni odnosi na koje se ta zabrana odnosi se razlikuju. Ni sama priroda zabrane diskriminacije nije jedinstvena: u literaturi se ističu različita značenja, koja se mogu svrstati u tri grupe: prvo, subjektivno pravo da se ne bude diskriminisan praćeno korespondentnom obavezom da se ne diskriminišu drugi; drugo, načelo uživanja ljudskih prava i treće, javni interes, odnosno politika (Rašević, 2014, p. 21). Ovakve razlike i nejasnoće su isto tako prisutne i u regionalnim ugovorima ljudskih prava i unutrašnjim pravnim sistemima, tako da i proponenti antidiskriminacionog prava kao posebne pravne discipline koja prevazilazi granice klasičnih pravnih disciplina (Gajin, 2011, p. 145) ističu da na sistematizaciji i artikulaciji mora da se još poradi.² U tom poduhvatu se ne mogu uskoro očekivati veliki uspesi, jer se u sadašnjem trenutku radi o disciplini čiji se značaj umanjuje u javnom diskursu i za koju nije izvesno da će biti transformisana novim briljantnim teorijskim nalazima (Rutherglen, 2013, p. 137).

Uprkos ovakvim nedorečenostima i nekonzistentnostima u poimanju i određivanju domašaja slobode od diskriminacije, u teoriji međunarodnog prava vlada nepodeljeno mišljenje o njenoj izuzetnoj važnosti za međunarodni poredak. Ističe se da se radi o *ius cogens*, imperativnoj normi međunarodnog prava, jer joj „pripada mjesto prije ostalih

² „U sadašnjem trenutku, zabrana diskriminacije pati od tereta ekstremne fragmentacije. Različiti osnovi diskriminacije [...] su regulisani različito. U onim pravosuđima u kojima ima više predmetne prakse, pitanje jednakosti je upetljano u fragmentaciju, hijerahiju i nekonzistentnost zaštićenih osnova. Razne forme zaštite protiv diskriminacije su razasute kroz sva relevantna područja društvenog života [...]. Neravnomeran napredak pravnih normi koje određuju zaštitu unutar određenih osnova [...] ili unutar određenih sektorskih područja [...] rasvjetljavaju skrpljeno, nejednako i nekoherentno polje politika identiteta [...] opšti i univerzalni aspekt koncepta nediskriminacije kao ljudskog prava nije dobro razvijen“ (Petrova, 2006, pp. 23-25).

ljudskih prava upravo stoga što posljedice njezina kršenja, tj. mjere diskriminacije imaju uvijek nehumane i dalekosežne posljedice [...] uvijek i neizbježno proizvodi masovna i sustavna kršenja ljudskih prava“ (Degan, 2000, pp. 507, 508).

Drugi argument o sve većem značaju zabrane diskriminacije kao ustanove ljudskih prava je opšte mesto u filozofiji međunarodnog prava: ističe se da je međunarodni pravni poredak sve manje usmeren na države i sve više okrenut ka ljudskim pravima, a da se pitanja legitimiteta ljudskih prava i međunarodnog prava ne mogu odvojiti (Buchanan, 2010, pp. 94, 96). Drugim rečima, opšta funkcija međunarodnog prava je ne samo da uredi međunarodne odnose nego i da promoviše ljudska prava (Griffin, 2010, p. 353).

Dakle, zabrana diskriminacije, posebno rasne, zauzima visoko mesto u hijerarhiji izvora međunarodnog prava. Pri tome nisu uniformno i jasno definisani pojam, priroda i domašaj ove ustanove, što ostavlja široku diskreciju univerzalnim i regionalnim telima za nadzor njenog poštovanja da ocene šta je diskriminacija i gde su granice zaštite od ove opasne društvene pojave. Iako MSP nije takvo telo, argumentacija najvišeg globalnog pravosudnog tela u predmetima koji imaju za predmet poštovanje međunarodno priznatih ljudskih prava od strane država je svakako od ključne važnosti za razumevanje ove ustanove i progresivni razvoj antidiskriminacionog prava. U nastavku sledi analiza njegovog poslednjeg doprinosa takvoj argumentaciji u sporu između Katara i UAE.

3. Spor između Katara i UAE. Pravna kvalifikacija, postupak i presuda

Da bi se bolje razumela priroda sporenja Katara i UAE, treba imati u vidu geopolitičke, političke, ekonomske i socijalne specifičnosti ovih država. Sličnosti i bliskosti između njih su velike: radi se o bivšim britanskim kolonijama situiranim u uvek neuralgičnom Persijskom zalivu, koje su stekle nezavisnost 1971. godine. Dalje, obe države su apsolutne monarhije u kojima su političke partije zabranjene, a parlament ima savetodavnu ulogu, a pravni sistemi su im skrojeni kombinacijom anglosaksonskog i šerijatskog prava. Obe države poseduju ogromne zalihe nafte i gasa, koje predstavljaju temelj njihovog ekonomskog uspeha. Na globalnoj listi bruto nacionalnog dohotka po glavi stanovnika, Katar je rangiran na visoko 6. mesto, a UAE na 13, a po bruto nacionalnoj štetnji Katar je na prvoj, a UAE na 39. poziciji. Populacija obe države je bila prvobitno arapska i sada je relativno mala (Katar ima oko 2,5 miliona, a UAE nešto manje od 10 miliona stanovnika), a pri tome radna imigracija iz zemalja iz okruženja čini skoro 90% stanovništva, bez mogućnosti sticanja dvojnog državljanstva i sa nepovoljnim izgledima za naturalizaciju. Obe države su prihvatile povelje i tako postale članice Arapske lige (*Arab League*) i Saveta za saradnju država Zaliva (*Gulf Cooperation Council - GCC*). Tačka razilaženja, koja je na kraju dovela do predmetnog spora, bila je podrška Katara Iranu i prevratničkim političkim i vojnim pokretima u regionu. Ta podrška je bila direktno suprotna politikama saveznika: UAE, Bahreina, Saudijske Arabije i Egipta, koji su zbog toga u junu 2017. godine prekinuli diplomatske odnose sa Katarom (CIA, 2021). Mere međunarodnog pritiska su uključile i represivne mere UAE prema Kataru i njegovim državljanima koji su se našli na teritoriji ove države. Zbog tih mera Katar se 8. 3. 2018.

godine obratio Komitetu, kao telu UN za nadzor na osnovu čl. 11 ICERD-a,³ što je bilo prvo saopštenje države o kršenju ICERD-a u istoriji. Komitet je prihvatio nadležnost i formirao *ad hoc* Komisiju za mirenje koja je zadejstvovana od 1. 3. 2020. godine. Usledilo je i podnošenje tužbe.

3.1. Postupak pred MSP-om: pravna kvalifikacija spora i procesne radnje strana

Drugi korak Katara je bio pokretanje postupka pred MSP-om. U tužbi od 11. 6. 2018. godine, u st. 2 Katar navodi da su UAE „nezakonito nastojeći da prinude Katar da dopusti mešanje u suverenitet Katara u unutrašnjim poslovima, podvrgli Katarce diskriminirajućem tretmanu“. Taj se tretman sastojao u proterivanju Kataraca koji su se našli unutar granica UAE, zabrani Katarcima da ulaze i prolaze kroz UAE, nalogu državljanima UAE da napuste Katar, zabrani vazdušnog, morskog i kopnenog saobraćaja, mešanju u imovinska prava Kataraca na teritoriji UAE, zabrani bilo kakve verbalne podrške Kataru, zatvaranju lokalnih kancelarija katarske medijske mreže „Al Džazira“ i podsticanju govora mržnje protiv Katara i Kataraca (st. 3 i 4 tužbe). Očigledno se ugledajući na antidiskriminacionu praksu tela za nadzor ljudskih prava, Katar je u st. 5 ocenio da su navedene mere diskriminirajuće, jer su nezakonite i „bez ikakvog opravdanja u međunarodnom pravu“, jer ne dopuštaju izuzetke uvidom u posebne okolnosti pogođenih Kataraca i mogućnost njihovog saslušanja i garancije pravičnog postupka, te da je visoki komesar za ljudska prava UN zaključio da se navedene mere mogu smatrati arbitrarnim, nesrazmernim i diskriminirajućim (st. 7). Osnov diskriminacije, odnosno zaštićeno svojstvo ličnosti je našao u „nacionalnom ili etničkom poreklu“ iz čl. 1, st. 1 ICERD-a, a identifikovao je sledeća ugrožena prava Kataraca na teritoriji UAE: sklapanje braka i izbora supružnika, sloboda izražavanja, lekarska pomoć, obrazovanje iz tačke d) alineje iv, v, viii, i tačke e) alineje i, iv i v, čl. 5 ICERD (st. 8, 31-44 tužbe). Sledstveno tome, našao je da obavezujuća nadležnost MSP-a u ovoj stvari proizlazi iz čl. 22 ICERD-a, koji glasi:

„Svaki spor između dve ili više država članica u vezi sa tumačenjem ili primenom ove konvencije, koji se ne reši putem pregovora ili po postupku izričito predviđenom ovom konvencijom iznosi se, na zahtev bilo koje od strana u sporu, pred Međunarodni sud pravde da on o njemu rešava, osim ako se strane u sporu ne dogovore o nekom drugom načinu rešavanja.“

3 „1. Ako jedna od država ugovornica smatra da neka druga država ugovornica ne primenjuje odredbe ove konvencije, ona može da skrene pažnju Komiteta na ovo pitanje. Komitet izveštava o tome zainteresovanu državu ugovornicu. U roku od tri meseca zainteresovana država podnosi Komitetu pismeno objašnjenje ili izjavu kojom objašnjava pitanje i, u datom slučaju, naznačava mere koje bi navedena država mogla da preduzme radi rešenja ove situacije. 2. Ako se u roku od šest meseci, računajući od dana prijema originalnog saopštenja od strane zainteresovane države, ne reši pitanje na zadovoljavajući način za obe države, putem dvostranih pregovora ili putem svakog drugog postupka kojim raspolažu, jedna i druga država imaju pravo da ga ponovo podnesu Komitetu, upućujući jedno saopštenje Komitetu, a drugo zainteresovanoj državi. 3. Komitet rešava predmet koji mu je podnesen, shodno tački 2 ovog člana, samo ako se prethodno uverio da su bila iskorišćena i iscrpna sva raspoloživa pravna sredstva unutrašnjeg prava prema opšteprihvatim načelima međunarodnog prava. Ovo pravilo ne primenjuje se ako postupci po žalbama prelaze razumne rokove.“

Katar je zatražio i donošenje mera obezbeđenja u smislu čl. 41 Statuta MSP-a, koje je MSP prihvatio i doneo Naredbu od 23. 7. 2018. godine da se obe strane uzdrže od pogoršavanja ili produžavanja spora, a da UAE mora da obezbedi da se razdvojene porodice Kataraca spoje, te da se svima pogođenima omogućí pristup pravosuđu UAE, a studentima nastavak školovanja.

Pitanje koje se odmah nameće je zašto se Katar „po svom pravu i *parens patriae* svojih državljana“ (st. 65 tužbe) opredelio za put zaštite pred univerzalnim pravosudnim telom i pozivanje na rasnu diskriminaciju, ako je već imao na raspolaganju univerzalne i regionalne instrumente koji obezbeđuju širu zaštitu. Naime, ovakav put zaista nije uobičajen, jer je ovo bio tek treći međudržavni spor pred MSP-om o primeni ICERD-a.⁴ Katar nije krenuo putevima zaštite pozivanjem na regionalne instrumente, koji su bili trasirani najmanje dvojako. Prvo, obe države su kao članice Arapske lige obavezane čl. 3, st. 1 Arapske povelje o ljudskim pravima (Arab Charter on Human Rights, 2004) da će svim ljudima pod svojom jurisdikcijom obezbediti uživanje prava i sloboda bez diskriminacije po osnovu rase. Drugo, u skladu sa čl. 8 Uniformnog ekonomskog sporazuma između država GCC (Unified Economic Agreement between the Countries of the Gulf Cooperation Council, 1981) obe države su bile dužne da svim građanima država GCC obezbede jednak tretman bez diskriminacije u području slobode kretanja, rada, prebivališta, prava na imovinu i nasleđivanje, slobodu ekonomskih aktivnosti i slobodno kretanje kapitala.

Nezahvalno je spekulisati o motivima Katara da se opredeli za ovako neuobičajen put zaštite pozivanjem na ljudska prava u međudržavnom sporu pred univerzalnim pravosudnim telom, opredeljujući se za krajnje neizvesne procesne izglede u dokazivanju rasne diskriminacije svojih državljana u komparaciji sa etnički, kulturno, verski i istorijski bliskom populacijom druge države. Međutim, kada se provere svi mogući putevi zaštite, jasno je da su opcije Katara u izboru puteva zaštite bile sasvim limitirane, jer visoki ekonomski dometi obe države nisu praćeni pouzdanjem u međunarodno pravo i prihvatanjem mehanizama zaštite ljudskih prava. Pre svega, Katar i UAE nisu dali izjave o obavezujućoj nadležnosti MSP-a u smislu čl. 36 Statuta MSP-a. Drugo, u vreme nastanka spora nisu bile članice MPGPP-a i MPESKP-a,⁵ tako da nije dolazio u obzir postupak pred Komitetom za ljudska prava UN iz čl. 41 MPGPP-a. Treće, što se pomenutih regionalnih instrumenata tiče, nijedan od njih nema tela za nadzor koja su pravosudne prirode, poput Evropskog ili Interameričkog suda za ljudska prava. Naime, nadležnost Arapskog komiteta za ljudska prava, kao tela za nadzor poštovanja Arapske povelje o ljudskim pravima, u čl. 48 Arapske povelje o ljudskim pravima ograničena je na prijeme godišnjih izveštaja i izdavanje neobavezujućih preporuka, a članom V Povelje Arapske lige (Charter of the League of Arab States, 1945) predviđen je jedino politički mehanizam za rešavanje međudržavnih sporova. Isto se može zaključiti i za Povelju GCC-a (Charter of the Gulf Cooperation Council, 1981),

⁴ Prvi je bio spor između Gruzije i Ruske Federacije, koji je okončan usvajanjem prethodnog prigovora o neispunjenju procesnih pretpostavki iz čl. 22 ICERD-a, a postupak po tužbi Ukrajine protiv Ruske Federacije je u vreme pisanja rada u toku. Spisi predmeta dostupni na: ICJ Cases, https://www.icj-cij.org/en/case/172_10_2_2021.

⁵ Katar je pristupio ovim paktovima 2018. godine, mesec dana pre podnošenja tužbe MSP-u. Vid. UN Treaty Body Database.

koja u čl. 10 ustanovljuje Komisiju za rešavanje sporova kao pomoćni organ koji sačinjava neobavezujuće preporuke Vrhovnom savetu GCC-a. Zato je tužba države pozivanjem na čl. 22 ICERD-a, koji omogućuje obavezujuću nadležnost MSP-a i put prema univerzalnoj *res iudicata*, verovatno bio najbolji, ako ne i jedini mogući put zaštite.⁶ Nepovoljnost ovog izbora je trostruka. Prvo, izgledi na uspeh su umanjeni sužavanjem predmeta spora na poštovanje samo jednog međunarodnog ugovora i jedne ustanove ljudskih prava, iako čl. 36 Statuta MSP-a pruža mnogo više opcija.⁷ Drugo, opredeljenje za ljudska prava kao predmet međudržavnog spora takođe ne daje velike izgledi na uspeh, jer se ljudska prava bolje štite tužbama pojedinca nego države (Barić Punda, 2005, p. 42). Na kraju, sumnjivo izgleda i samo pozivanje na diskriminaciju po osnovu rase bez mogućnosti uverljive komparacije između diskriminiranih Kataraca i drugih lica pod jurisdikcijom UAE. Naime, teško je poverovati da su Katarci diskriminirani kako u odnosu na domaće državljane tako i u odnosu na druge strance, jer se i u st. 6 tužbe priznaje da razlike praktično ne postoje: građani obe države dele zajednički jezik, kulturno nasleđe, veru, bez zadržke stupaju u brak, studiraju, rade i mole se zajedno.

UAE su podnele prethodne prigovore: prvo, da ovaj spor ne potpada *ratione materiae* pod ICERD; drugo, da Katar nije ispunio procesne pretpostavke iz čl. 22 ICERD-a koje se odnose na pregovaranje i rešavanje spora u postupku predviđenim ICERD-om pre podnošenja tužbe; treće, da pokretanje paralelnih postupaka, jednog pred sudom, a drugog pred Komitetom, sa mogućim različitim ishodima, dovodi u opasnost jedinstvo međunarodnog prava i predstavlja zloupotrebu procesnih prava od strane Katara, pa je nužno da se postupak pred Komitetom obustavi.

Od trećeg prigovora je odustao podnosilac, verovatno iz razloga što je *contradictio in adjecto* drugom: pokretanje postupka pred Komitetom ne može predstavljati zloupotrebu procesnih prava ako je to bila procesna pretpostavka za pokretanje postupka pred MSP-om. Međutim, treći prigovor je privukao pažnju stručne javnosti kao prvi put iznesena dilema o odnosu MSJ-a i tela za nadzor ljudskih prava. Naime, postavljaju se sledeća pitanja: Da li je žalba pred telom za nadzor i dalje utuživa pred MSP-om? Da li se menja priroda postupka pred telima za nadzor ljudskih prava kada žalbu podnese država, a ne osoba? Da li spada u delokrug MSP-a da odlučuje o pitanjima o kojima se država već žalila telu za nadzor? Da li je MSP ovlašćen da naredi državi da se povuče iz postupka pred telom za nadzor, odnosno da li je Komitet obavezan da izvrši takvu naredbu MSP-a? Da li postoji hijerarhija između MSP-a i tela za nadzor (Pillai, 2009)? Na ova pitanja MSP nije dao odgovor, što je sasvim razumljivo imajući u vidu nedovoljno razjašnjen pravnosistemski odnos opšteg

⁶ Katar je ratifikovao ICERD 1976. godine, a UAE 1974. godine.

⁷ Citiran je čl. 36 Statuta MSP-a kako bi se ukazalo na druge mogućnosti zaštite: „1. Nadležnost Suda prostire se na sve predmete koje mu sporne strane podnesu i na sve slučajeve koji su izrično predviđeni u Povelji Ujedinjenih nacija ili u punovažnim ugovorima ili konvencijama. 2. Države koje su ugovorne strane ovog statuta mogu u svako doba izjaviti da priznaju, kao obaveznu *ipso facto* i bez ikakvih posebnih ugovora, naspram svake druge države koja primi istu obavezu, nadležnost Suda po svim pravnim sporovima koji se odnose na: a) tumačenje ugovora; b) svako pitanje međunarodnog prava; v) postojanje svake činjenice koje, ako bi se utvrdile, sačinjavaju povredu jedne međunarodne obaveze; g) prirodu ili obim dužne odštete za povredu jedne međunarodne obaveze“.

međunarodnog prava i međunarodnog prava ljudskih prava.⁸ Sve u svemu, tok postupa su obeležili: uska pravna kvalifikacija spora, teško dokazivi navodi i nepovoljan procesni položaj države tužioca, osporavanje nadležnosti MSP-a od strane tužene države i izazovi MSP-a da se izjasni o aporijama međunarodnog prava. U nastavku je istraženo kako je MSP razrešio ovaj spor.

3.2. Presuda MSP-a

Kao što je objašnjeno u prvom delu rada, pozitivnopravno nedorečeni pojam diskriminacije se pravno kvalifikuje testom diskriminacije razvijenim u jurisprudenciji tela za nadzor ljudskih prava. Test diskriminacije je koliko hermeneutičke toliko i procesne prirode, jer daje uputstva kako da se dođe do materijalnopravnih ocena u precizno utvrđenom redosledu koraka.

Međutim, u ovom postupku MSP je dao prednost činjenici da se radi o sporu o primeni međunarodnog ugovora, pa je presudu od 4. 2. 2021. godine zasnovao na primeni pravila tumačenja međunarodnih ugovora definisanih čl. 31 do 33 Bečke konvencije o međunarodnom ugovornom pravu (1969). Naime, meritum presude se sastoji od tumačenja odredaba ICERD-a prema svom uobičajenom značenju u kontekstu i svetlu njenog cilja i svrhe i u svetlu *travaux preparatoires* kao dopunskom sredstvu tumačenja (st. 74-97 Presude). Praksa Komiteta i jurisprudencija regionalnih sudova za ljudska prava je tu takođe razmatrana (st. 98-105 Presude), ali je ocenjena kao nerelevantna. Iako je MSP ocenio u st. 101 da „pridaje veliku težinu“ tumačenjima Komiteta, ali „takođe potvrđuje, međutim, da na bilo koji način nije obavezan da u vršenju svojih pravosudnih funkcija, modelira svoja tumačenja u skladu sa njegovim tumačenjima“. Isto tako, ocenio je da je jurisprudencija regionalnih sudova za ljudska prava od „male pomoći“ zbog različitih svrha regionalnih ugovora o ljudskim pravima i ICERD-a. Naime, svrha regionalnih ugovora ljudskih prava je „da obezbede široko područje zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda“ (st. 104), dok je, za razliku od toga, svrha ICERD-a „ukidanje svih oblika i manifestacija rasne diskriminacije ljudskih bića po osnovu stvarnih ili pretpostavljenih svojstava njihovog porekla, konkretnije rođenja“ i da „jasno nije nameravano da pokrije svaku instancu razlikovanja između ljudi baziranih na njihovoj nacionalnosti (*nationality*)“ (st. 86-87 Presude).

Tako je MSP prihvatio prvi prigovor o nenadležnosti i okončao spor u korist UAE, a drugi prigovor nije razmatrao iz razloga procesne ekonomije.⁹ U obrazloženju je ocenio da represivne mere UAE nisu pogodile Katarce kao grupu drugačijeg nacionalnog ili etničkog porekla u smislu čl. 1, st. 1 ICERD-a, nego kao strane državljane, što je svojstvo ličnosti koje je izričito isključeno od zaštite ICERD-a u st. 2 istog člana. Pored toga, u st. 108 i

⁸ „Ono što je jednom izgledalo kao vođeno „opštim međunarodnim pravom“ postaje polje delovanja specijalnih sistema kao što su „trgovinsko pravo“, „pravo ljudskih prava“, „ekološko pravo“, „pravo mora“, „evropsko pravo“, od kojih svaki poseduju svoje principe i institucije. Problem, kako ga pravnici vide, jeste da to specijalno stvaranje prava i institucija nastoji da zauzme mesto ignorišući [...] opšta načela i prakse međunarodnog prava. Rezultat je konflikt normi ili sistema normi, zastranjujuće institucionalne prakse i, moguće, gubitak opšte perspektive u pravu“ (Koskenniemi, 2006, par. 8).

⁹ „[...] kada je nadležnost osporena, MSP je slobodan da zasnuje svoju odluku na osnovu koji je direktniji i utemeljeniji“ (st. 114 Presude)

110 Presude zaključio je da navodi o indirektnoj diskriminaciji ne spadaju pod delokrug ICERD-a, jer se ovom konvencijom ne štite medijske korporacije – zaštita pripada samo pojedincima, grupama i institucijama koje ih predstavljaju.

Sve u svemu, može se izvući zaključak da je MSP prihvatanjem prvog prigovora, a nerazmatranjem drugog i trećeg, mudro primenio preporuke Međunarodne pravne komisije Ujedinjenih nacija tako što je pronašao praktično formalno-pravno izbjavljenje od opasnosti pravne paralize zbog odsustva opšte primenjive hijerarhije normi u međunarodnom pravu.¹⁰ Pri tome je doslednom i umešnom primenom pravila tumačenja iz čl. 31 do 33 Bečke konvencije o međunarodnom ugovornom pravu izbegao zamke dvosmislenosti, nejasnosti, te mogućih besmislenih i nerazumnih ishoda tumačenja. Odbijanje tužbe izgleda kao neizbežna posledica nepovoljnog procesnog položaja tužioca, koji je, kako je pokazano gore, predmet spora postavio vrlo usko, a navode o diskriminaciji utemeljio na argumentima čije bi prihvatanje zacelo bilo presedan. Rezonovanje MSP-a izgleda ubedljivo, jer teleološko tumačenje na koje ga upućuju pravila tumačenja međunarodnih ugovora svakako vodi zaključku da je pojam zabrane diskriminacije određen svrhom određenog međunarodnog ugovora koji je ustanovljuje. Sasvim nesporno, nije ni bilo potrebe da se MSP izjašnjava o primenljivosti prakse tela za nadzor ljudskih prava zbog izuzimanja spora iz delokruga ICERD-a. S druge strane, čak šest sudija nije glasalo u prilog ovakvoj sudijskoj uzdržanosti i u izdvojenim mišljenjima je rezonovalo o potrebi šireg i progresivnijeg tumačenja domašaja. Zato je u nastavku analizirano kako je ova presuda doprinela razjašnjenju problema državljanstva kao osnova diskriminacije.

4. Doprinos presude razvoju antidiskriminacionog prava. Državljanstvo kao osnov diskriminacije

Podsećanja radi, teorijska razmatranja u prvom delu rada su pokazala da antidiskriminaciono pravo kao pravna disciplina u nastajanju nema jasno mesto u tradicionalnim pravnim sistematikama, da su pojam i struktura zabrane diskriminacije u nedostatku preciznih pozitivnopravnih normi samo donekle razjašnjeni praksom tela za nadzor ljudskih prava, da je njena međunarodnopravna priroda dvosmislena (*jus cogens* međunarodnog prava i ustanova međunarodnih ljudskih prava), da je njena priroda kao ustanove ljudskih prava trosmislena (subjektivno pravo/obaveza, načelo i javna politika), da njen materijalni domašaj varira zavisno od vrste zaštićenog svojstva ličnosti i područja društvenog života. U ovom delu rada se ispituje kako presuda doprinosi pravnosistemskom pozicioniranju i pravnodogmatskoj artikulaciji zabrane rasne diskriminacije i zabrani diskriminacije uopšte.

Meritum presude kojom je usvojen prigovor UAE o *ratione materiae* nenadležnosti MSP-a na prvi pogled ne razjašnjava nedorečenosti i nejasnoće antidiskriminacionog prava, jer je MSP rešio spor pre nego što se izjasnio o primenljivosti testa diskriminacije za ocenu opravdanosti postupaka UAE. Naime, ključno sporno pitanje o zaštićenoj osobini ličnosti kao osnovu diskriminacije MSP je rešio tako što je podržao prigovor UAE da

¹⁰ Više o tome u ILC, 2006, para. 485-487.

izraz „nacionalno poreklo“ (*national origin*) iz čl. 1, st. 1 ICERD-a ne obuhvata „trenutnu nacionalnost“ (*current nationality*) (st. 105 Presude). Drugim rečima, MSP je rezonovao da se navodi Katara o diskriminaciji svode na različit tretman Kataraca u UAE po osnovu državljanstva i našao neosnovanim argument Katara da pojam „nacionalno poreklo“ uključuje strano državljanstvo.

Argumentacija MSP-a o ključnom spornom pitanju, tj. o značenju izraza „nacionalno poreklo“ i „trenutna nacionalnost“ zaslužuje posebnu pažnju. Naime, domaća i strana literatura ukazuje na zbunjujuće razlike između subjektivnih, objektivnih, deskriptivnih i preskriptivnih značenja pojma „*nationality*“ koja su kod nas prevedena kao „nacionalnost“ i „državljanstvo“.¹¹ U izvornom značenju, koje je formirano u francuskoj i anglosaksonskoj tradiciji građanskog nacionalizma, nacionalnost i državljanstvo su praktično sinonimi,¹² dok je u tradiciji etničkog nacionalizma reč o dva različita pojma.¹³ Da su u pitanju narativi koje je teško pomiriti najbolje pokazuje beznadežno duga debata u domaćem javnom mnjenju o značenjima pojmova „Srbin“ i „Srbijanac“. Prema savremenim sociološkim nalazima, „ta konfuzija još je prisutna u literaturi, posebno onoj iz oblasti međunarodnih odnosa. Ona je ugrađena u pojmove kao što su 'Ujedinjene nacije' koje su zapravo jedna organizacija suverenih država. Neke države imaju priznate više od jedne priznate nacije [...], neke nacije imaju više od jedne države [...] a neke nacije nemaju sopstvene države [...]“ (Kuper & Kuper, 2009, p. 876). I u relevantnoj literaturi antidiskriminacionog prava se ističe da „[...] kompleksne interakcije, rase, državljanstva, vere i kulture čine klupko sila koje nisu proizvele jasan narativ [...]“ (Fredman, 2002, p. 36) te da se „[...] nacionalno poreklo preklapa sa rasom, bojom i etničkim poreklom, kao što se vidi u definiciji rasne diskriminacije. [...] Kontroverza je usmerena na pitanje da li je kriterijum nacionalnog porekla primenjiv na distinkcije između državljana i stranaca [...]“ (Nowak, 2005, p. 54). U cilju razrešenja ove kontroverze, teoretičari ljudskih prava predlažu široko tumačenje koje podrazumeva brisanje razlika između ova dva pojma, u cilju jačanja kredibiliteta demokratija (van Boven, 2001, p. 122), legitimizacije međunarodnog poretka (Buchanan, 2013, pp. 121-123) i eliminisanja rasističkih predrasuda prema stranim državljanima (Petrova, 2001, pp. 50-51).

S druge strane, u teoriji opšteg međunarodnog prava se ističe da je zabrana diskriminacije po osnovu državljanstva izuzetak: država koja diskriminiše potencijalne useljenike ne krši svoje obaveze, „ali ih može prekršiti ukoliko je sa nekom državom preuzela posebne ugovorne obaveze u tom pogledu“ (Degan, 2000, p. 487). Taj izuzetak je jasno iskazan i u čl. 1, st. 2 ICERD-a, ali je donekle relativizovan zbunjujućom odredbom st. 3 istog člana u kojoj se izraz „*nationality*“ ponavlja u različitim kontekstima, prvi put da označi odnos koji reguliše, tj. državljanstvo, a drugi put zaštićeni osnov razlikovanja, koji

¹¹ O problemu nepreciznog definisanja i preklapanja izraza „nacionalnost“ i „državljanstvo“ u stranoj literaturi vid. Boyle & Baldaccini, 2001, p. 152. U domaćoj vid. Dimitrijević *et al.*, 2007, p. 115.

¹² Tako u engleskom rečniku pravnih pojmova: „Nationality: The state of being a citizen or subject of a particular country“ (Law & Martin, 2009, p. 362).

¹³ „Građanski nacionalizam, koji se uglavnom vezuje za Francusku i SAD, doktrina je po kojoj su svi ljudi u državi pripadnici te nacije. Ovaj oblik nacionalizma nije zasnovan na rasi i etničkom poreklu, otvoren je i inkluzivan. Etnički nacionalizam je doktrina po kojoj je pripadanje naciji ograničeno na ljude iste etničke grupe. On se uglavnom povezuje sa nemačkim nacionalizmom, a često se opisuje kao neliberalan, odbrambeni i isključiv“ (Kuper & Kuper, 2009, p. 876).

se može tumačiti i kao državljanstvo i kao etnicitet. Na prvi pogled paradoksalno, isti izraz prema komentatoru ICERD-a Tornberiju (*Thornberry*) ima različita značenja. U prvom slučaju on nesporno označava državljanstvo, a u drugom nacionalno ili etničko poreklo, što nesumnjivo ide u prilog argumentu o različitom statusu diskriminiranih domaćih i stranih državljana.¹⁴ U prilog razlikovanju državljanstva i etniciteta ide i službeni prevod iste odredbe.¹⁵ Naime, u prvoj upotrebi izrazi „*nationality, citizenship or naturalization*“ prevedeni su kao „državljanstvo ili prijem u državljanstvo“, a u nastavku iste odredbe je izraz „*particular nationality*“ preveden kao „posebna narodnost“.¹⁶

Dilemu o proširenju domašaja rasne nediskriminacije na državljanstvo kao zaštićeno svojstvo ličnosti ne razrešava jednoobrazno ni Komitet, kao telo za nadzor poštovanja ICERD-a. Tako u Saopštenju Komiteta br. 2/1989 nije podržana žalba senegalskog državljanina, advokata kome je odbijen prijem u advokatsku komoru u Francuskoj „zato što nije Francuz“ bez obzira na činjenicu da je imao dugogodišnje prebivalište u Francuskoj i bio u braku sa francuskom državljanicom (CERD, *Diop v. France*). S druge strane, u svojoj Preporuci broj 30 koja se odnosi na diskriminaciju stranaca,¹⁷ Komitet se izjašnjava nešto drugačije. Prvo, u st. 3 Preporuke tumači se ICERD u smislu da su „strane članice obavezne da garantuju jednakost državljana i nedržavljana u uživanju ljudskih prava“, a u st. 4 da se za ocenu opravdanosti različitog tretmana po osnovu državljanstva primenjuje opšti test diskriminacije u vidu ispitivanja legitimnosti cilja i srazmernosti sredstava upotrebljenih za ostvarenje tog cilja. Dalje, u st. 7 i 11-18 pozivaju se države da obezbede da njihova legislativa u oblasti rasne nediskriminacije nema diskriminirajući učinak na strane državljanke, da preduzmu korake protiv ksenofobije i stigmatiziranja stranih državljana, te da nedržavljanima omoguće pristup državljanstvu i jednaku pravnu zaštitu.

Kada se sumira argumentacija u presudi u odnosu na iznesene dileme, može se zaključiti da se ovaj sud dosledno držao svojih nadležnosti, ali da nije doprineo boljem sistemskom razumevanju antidiskriminacionog prava i pojma nediskriminacije kao ključne ustanove ove discipline. Naime, MSP je neprihvatanjem programskih stipulacija tela za nadzor ljudskih prava i neprimenjivanjem testa diskriminacije napravio jasnu razliku između nediskriminacije kao ustanove *ius cogens* opšteg međunarodnog prava i istoimene ustanove prava ljudskih prava. Zato nema odgovora na važna pitanja: prvo, da li su države ovlašćene da derogiraju ili ograniče ovu normu *ius cogens*? Ako jesu, da li su alati antidiskriminacionog prava, kao što su test diskriminacije, prebacivanje tereta

¹⁴ „Što se tiče člana 1(3) i ponovljene upotrebe izraza '*nationality*' *travaux preparatoires* i posledična praksa podržavaju stanovište da '*nationality*' u drugom smislu zabranjenog osnova diskriminacije znači 'nacionalno poreklo' paralelno sa 'etničkim poreklom'. [...] Zato, ako je individuama ili grupama uskraćeno ili odbijeno državljanstvo na bazi rase ili etniciteta, to je ipak kršenje ICERD-a“ (*Thornberry*, 2016, p. 131).

¹⁵ Čl. 1, st. 3. ICERD-a: „Nijedna odredba ove konvencije ne može se tumačiti tako da na bilo koji način narušava zakonske odredbe država ugovornica Konvencije u pogledu državljanstva ili prijema u državljanstvo, pod uslovom da ove odredbe ne prave razlike u odnosu na neku posebnu narodnost“.

¹⁶ I u našoj literaturi jedno starije shvatanje izjednačava pojam „*nationality*“ sa državljanstvom: „Tu je državama, u interesu zaštite svog poretka, ostavljena puna sloboda, pod uslovom da se time ne vrši diskriminacija protiv bilo kojeg posebnog državljanstva“ (*sic!*) (*Avramov & Kreća* 1999, p. 312).

¹⁷ Na ovu preporuku su se pozvale sudije MSP-a Bhandari, Robinson i Iwasawa u izdvojenim mišljenjima. Preporuka je citirana u st. 98-100 Presude, ali nije uticala na odluku MSP-a.

dokazivanja na tuženu stranu itd. univerzalno primenjivi i uvaženi od strane MSP-a? Sve u svemu, izostanak argumentacije MSP-a o pozicioniranju ljudskih prava u međunarodnim odnosima ide u prilog teorijskim nalazima o fragmentaciji međunarodnog prava. Pored toga, ova presuda upućuje na zaključak o parohijalizmu i nekoherentnosti antidiskriminacionog prava, zbog uslovljenosti pojma, svrhe i domašaja zaštite od pojedinih svojstava ličnosti i pojedinih društvenih odnosa u kojima se diskriminacija javlja.

5. Zaključak

Spor između Katara i UAE pred MSP-om o domašaju rasne diskriminacije, iako neuobičajen po stranama, načinu rešavanja i pravnoj kvalifikaciji, nije doneo značajne novine koje bi doprinele razjašnjenju aporija međunarodnog prava, prava ljudskih prava i antidiskriminacionog prava.

Kada se imaju u vidu nadležnosti MSP-a i pravila tumačenja međunarodnog ugovornog prava, ništa se ne bi moglo prigovoriti njegovom uskom teleološkom tumačenju osnova rasne diskriminacije. Kako je pokazano u drugom delu, njime su uspešno izbegnute potencijalne zamke dvosmislenosti, nejasnosti, te mogućih besmislenih i nerazumnih ishoda tumačenja, koje uvek prete kada se odlučuje u jednom nekoherentnom poretku kakvo je međunarodno pravo. Međutim, ova presuda ostavlja nerešenom nedoumicu o primenljivosti alata antidiskriminacionog prava pred univerzalnim pravosudnim telom.

Pouke iz ovog predmeta bi se mogle sumirati na sledeći način. Prvo, procesni izgledi na uspeh država u međunarodnim sporovima povodom kršenja ljudskih prava zavise u velikoj meri od privrženosti tih država ljudskim pravima. Drugim rečima, države koje prihvatanjem međunarodnih ugovora ljudskih prava demonstriraju svoju privrženost univerzalnim normama i vrednostima postižu veću uverljivost svojih navoda i otvaraju više puteva zaštite, koje mogu da koriste paralelno. Drugo, pokazuje se da su tela za nadzor ljudskih prava adekvatnija adresa za njihovu zaštitu, jer je MSP ispoljio krajnju uzdržanost u pogledu primene prakse tih tela. Treće, ova presuda potvrđuje da u sadašnjem trenutku ne treba gajiti iluzije da je zabrana diskriminacije shvaćena kao ustanova sa jedinstvenim pojmom, svrhom i materijalnim domašajem. To ne daje razloga za pesimizam u pogledu efikasnosti mehanizama zaštite, naprotiv. Jednostavno, pre pokušaja da se oni pokrenu treba dobro proveriti šta ta ustanova znači, u kom se cilju upotrebljava, koja su to svojstva ličnosti i društveni odnosi koji su zaštićeni određenim međunarodnopravnim izvorom. Četvrto, treba biti svestan razlika u shvatanjima materijalnog domašaja ICERD-a između MSP-a i Komiteta. Dok MSP smatra da ICERD ničim ne ograničava suvereno pravo država da strane državljanke tretiraju drugačije nego sopstvene, Komitet preporučuje šire sagledavanje svih međunarodnopravnih izvora u korist prava stranih državljana. Na kraju, jedna pouka koja je posebno važna za nas. U javnom diskursu kako Srbije, tako i regiona, u kome već dugo traje nepomirljiv sukob narativa građanskog i etničkog nacionalizma, veliko je preplitanje, prožimanje, pa i nerazumevanje različitih značenja pojma „nacionalnost“. U tom smislu je predlog da pravna, sociološka i lingvistička nauka posvete više pažnje ovom problemu i pronadu preciznija i manje zbunjujuća određenja.

Literatura

- Avramov, S. & Kreća, M. 1999. *Međunarodno javno pravo*. Beograd: Savremena administracija.
- Barić Punda, V. 2005. Načelo nediskriminacije – jedno od temeljnih načela zaštite ljudskih prava. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 42 (1-2), pp. 27-42.
- Boyle, K. & Baldaccini, A. 2001. International Human Rights Approaches to Racism. In: Fredman, S. (ed.), *Discrimination and Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Buchanan, A. 2010. Legitimacy of International Law. In: Besson, S. & Tasioulas, J. (eds), *The Philosophy of International Law*. Oxford: Oxford University Press, pp. 79-96.
- Buchanan, A. 2013. *The Heart of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Degan, V. Đ. 2000. *Međunarodno pravo*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Dimitrijević, V., Popović, D., Papić, T. & Petrović, V. 2007. *Međunarodno pravo ljudskih prava*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava i Dosije.
- Fredman, S. 2002. *Discrimination Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Gajin, S. 2011. *Ljudska prava, pravnosistemski okvir*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union, CUPS i Institut za uporedno pravo.
- Griffin, J. 2010. Human Rights and the Autonomy of International Law. In: Besson, S. & Tasioulas, J. (eds), *The Philosophy of International Law*. Oxford: Oxford University Press, pp. 339-355.
- Kuper, A. & Kuper, Dž. 2009. *Enciklopedija društvenih nauka, tom 2*. Beograd: Službeni glasnik.
- Law, J. & Martin, E. A. (eds). 2009. *A Dictionary of Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Nowak, M. 2005. *UN Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Comentary*. Kehl am Rhein: N.P. Engel.
- Petrova, D. 2001. Racial Discrimination and the Rights of Minority Cultures. In: Freedman, S. (ed.), *Discrimination and Human Rights: The Case of Racism*. Oxford: Oxford University Press, pp. 45-76.
- Petrova, D. 2006. Implementing Anti-discrimination Law and the Human Rights Movement. *Helsinki Monitor*, 17(1), pp. 19-38.
- Rašević, Ž. 2014. *Zabrana diskriminacije u privatnom pravu*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Rutherglen, G. 2013. Concrete or Abstract Conceptions of Discrimination?. In: Hellman, D. & Moreau, S. (eds), *Philosophical Foundations of Discrimination Law*. Oxford: Oxford University Press, pp. 115-137.
- Thornberry, P. 2016. *The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press.
- Van Boven, T. 2001. Discrimination and Human Rights Law: Combating Racism. In: Freedman, S. (ed.), *Discrimination and Human Rights, The Case of Racism*. Oxford: Oxford University Press, pp. 111-133.

Pravni izvori

Arab League. Arab Charter on Human Rights, 2004. UN Treaty Body Database. Dostupno na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?Treaty=CESCR&Lang=en.

- UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), 2002. CERD General Recommendation XXX on Discrimination Against Non Citizens. Dostupno na: <https://www.refworld.org/docid/45139e084.html>.
- Charter of the League of Arab States, 1945. Dostupno na: https://www.files.ethz.ch/isn/125350/8005_arableaguecharter.pdf.
- Gulf Cooperation Council. Charter of the Gulf Cooperation Council, 1981. Dostupno na: https://www.files.ethz.ch/isn/125347/1426_GCC.pdf.
- Generalna skupština UN. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Rezolucija 217 (III), 10. 12. 1948.
- Koskenniemi, M. 2006. Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law. Geneva: International Law Commission. Dostupno na: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_l682.pdf.
- Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, *Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 6/1967, ratifikovana Zakonom u *Službeni list SFRJ*, br. 31/1967.
- Gulf Cooperation Council. Unified Economic Agreement between the Countries of the Gulf Cooperation Council, 1981. Dostupno na: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/3105/download>.
- UN. Konvencija o međunarodnom ugovornom pravu, 1969. *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 30/1972.
- UN. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 1971. *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/1971.
- UN. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, 1971. *Službeni list SFRJ–Međunarodni ugovori*, br. 7/1971.
- UN. Statut Međunarodnog suda pravde, 1945. *Službeni list DFJ*, br. 69/1945.

Odluke međunarodnih sudova i tela

- International Court of Justice. *Qatar v. United Arab Emirates*. ICJ Cases. Dostupno na: <https://www.icj-cij.org/en/case/172>.
- Committee of the Elimination of Racial Discrimination. *Demba Talibe Diop v. France*. In: *Selected Decisions of the Committee of the Elimination of Racial Discrimination*. 2012. Office of the High Commissioner UNHR: New York and Geneva.

Internet izvori

- CIA. *The World Factbook*. Dostupno na: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/>, (14. 2. 2021).
- International Court of Justice. *Cases. ICJ Cases*. <https://www.icj-cij.org/en/case/172>, (10. 2. 2021).
- Pillai, P. 2019. *Qatar v UAE: Uncharted Territory at the ICJ*. Dostupno na: <http://opiniojuris.org/2019/05/18/qatar-v-uae-uncharted-territory-at-the-icj/>, (16. 2. 2021).

Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu. n.d. *Osnovne četvorogodišnje studije*.
Dostupno na: <http://pravnikafakultet.rs/studije/studijjski-programi/osnovne-studije/4-godisnje/>, (10. 2. 2021).

UN Treaty Body Database. Dostupno na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?Treaty=CESCR&Lang=en, (15. 2. 2021).

Živorad M. Rašević, PhD, MA (King's College London)

Associate Professor

Chartered Manager & Fellow of the Chartered Management Institute United Kingdom (CMgr FCMI)

L. T. Col., Bosnia and Herzegovina Armed Forces, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

e-mail: zrasevic@yahoo.com

RACIAL NON-DISCRIMINATION BEFORE THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE: QATAR AGAINST THE UNITED ARAB EMIRATES

Summary

The paper analyses the judgment of the International Court of Justice in the lawsuit of Qatar against the United Arab Emirates on the application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination and its contribution to the development of anti-discrimination law. The motives and procedural actions of the parties, the reasoning of the Court, and the consequences of the judgment are analysed, using legal, social, and philosophical methodologies. The research results in findings that the Court did not take into account the practice of human rights monitoring bodies. Instead, the Court teleologically interpreted the Convention and found that the substantive scope of the Convention does not cover nationality as a protected ground. This judgment does not give rise to optimism regarding further articulation and systematization of anti-discrimination law. Parochialism will certainly continue to prevail in the definition of the concept, protected grounds and relations, and purposes of protection against discrimination. Nevertheless, this judgment is useful in a few aspects: for the assessment of procedural prospects in the future similar proceedings, for understanding the scope of the Convention, and, in particular, for the understanding of various meanings of the notion of nationality within different contexts.

Keywords: International Court of Justice, racial discrimination, nationality, citizenship.

Primljeno: 6. 7. 2021.
Izmenjeno: 30. 8. 2021.
Prihvaćeno: 25. 10. 2021.